

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра міжнародної економіки та світового господарства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної
роботи

« _____ » _____ 20__ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

галузь знань: 05 "Соціальні та поведінкові науки"

спеціальність: 051 "Економіка"

освітня програма: Міжнародна економіка

спеціалізація: Міжнародна економіка

вид дисципліни: обов'язкова

факультет: економічний

2018/ 2019 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою економічного факультету
“22” червня 2018 року, протокол № 8

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

д.е.н., проф. Задорожний Г.В., к.е.н., доц. Халіна О.В.

Програму схвалено на засіданні кафедри міжнародної економіки та світового
господарства

Протокол від “11” червня 2018 року № 9

Завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства

_____ Задорожний Г.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією економічного факультету

Протокол від “21” червня 2018 року № 9

Голова методичної комісії економічного факультету

_____ Євтушенко В.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни "Доктрини національних господарських стратегій" складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра.

Другий (магістерський) рівень

галузь знань: 05 "Соціальні та поведінкові науки"

спеціальність: 051 "Економіка"

освітня програма: Міжнародна економіка

спеціалізація: Міжнародна економіка

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни створення у студентів уявлення про причини, сутнісний зміст та можливі шляхи вирішення глобальних проблем, «світову кризову динаміку», проблеми ресурсного дефіциту, боротьбу провідних держав за ринки ресурсів та про сучасний «постіндустріалізм» у світовому співтоваристві; розкриття найсучасніших науково-теоретичних економічних знань щодо глобального бачення сучасних економічних, політичних і соціокультурних глобальних проблем, розуміння впливу процесів глобалізації на культурний і духовний клімат нашої епохи, можливість передбачити небезпеку та ризики, що супроводжують цей процес, і зрозуміти сучасну планетарну свідомість.

1.2. Основні **завдання** вивчення дисципліни - це

- узагальнити глобальне просторове мислення студентів;
- ознайомлення студентів з тими проблемами, які в даний час ученими трактуються як глобальні;
- ознайомити студентів з різними точками зору, навчити бачити сильні й слабкі сторони пропонованих теорій, уміти виробляти й обґрунтовувати власну точку зору на дискусійні проблеми;
- сприяти вихованню людини «всесвіту», яка розуміє основні тенденції глобалізації, здатна брати особисту відповідальність за майбутнє не тільки своєї країни, а й планети в цілому;
- формувати базові знання про завдання, закономірності, етапи й форми глобального розвитку й сутності сучасних глобальних проблем суспільства та охорони навколишнього середовища.

1.3. Кількість кредитів 4

1.4. Загальна кількість годин 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	
Семестр	
1-й	
Лекції	
18 год.	.

Практичні, семінарські заняття	
18 год.	.
Лабораторні заняття	
год.	
Самостійна робота	
84 год.	
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання. Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми студенти повинні:

знати:

- предмет і об'єкт глобалістики, її сучасну методологію, загальний зміст і завдання;
- історію розвитку наукових досліджень глобальних проблем; історико-економічний зміст глобальних процесів і явищ;
- головні закономірності існування і розвитку уявлення про глобальні проблеми, глобалізацію, глобалістику;
- виявляти явища глобалізації у навколишньому середовищі і з'ясовувати їх позитивні та негативні наслідки; сутність екологічного імперативу, проблем глобальної екології;
- суть окремих «великих» та «малих» глобальних проблем людства, форми їх прояву в різних регіонах світу, причинно-наслідкові зв'язки між ними;
- характеризувати зв'язок соціально-економічної відсталості з глобальними проблемами;
- прикладами проілюструвати можливі шляхи розв'язання глобальних проблем та пропонувати проекти їх розв'язання;
- сутність концепції сталого розвитку як стратегії розвитку людства на ХХІ ст., її економічний аспект; витоки, категорії, індикатори сталого розвитку; уміє здійснити моніторинг індикаторів сталого розвитку в навколишньому середовищі, роль суспільства у впровадженні ідей сталого розвитку; знати принципи реалізації цих ідей в різних країнах; визначити напрями діяльності міжнародних і вітчизняних організацій, що опікуються ідеєю сталого розвитку.

вміти:

- аналізувати процеси глобалізації як історичного процесу, глобальні проблеми світу за територіальним принципом; прояви глобалізації в господарському житті; різницю в рівнях та темпах вирішення глобальних проблем по регіонах світу; сучасні загрози світовій безпеці; проекти шляхів розв'язання глобальних проблем людства; взаємозв'язки глобальних проблем людства;
- висловлювати судження про основні напрями вирішення глобальних проблем людства; рух антиглобалістів; пропонувати способи розв'язання глобальних проблем людства;
- класифікувати глобальні проблеми людства за походженням, гостротою прояву у різних регіонах світу; проблеми найменш розвинутих країн; регіони світу відповідно до гостроти геоекологічної ситуації; стихійні природні та техногенні аварії та катастрофи; розрізняти глобальні, регіональні та локальні глобальні проблеми;
- наводити приклади впливу господарської діяльності людини на природні умови та природні ресурси; нових світових захворювань; посилення взаємозв'язків між країнами у всіх сферах життя у ХХ – ХХІ ст.ст.; проявів екологічної дестабілізації світу; техногенних катастроф та міжнародного тероризму; транснаціональних корпорацій;
- називати міжнародні організації, що опікуються вирішенням глобальних проблем; основні поняття курсу; предмет і методи дослідження курсу; причини виникнення глобальних проблем; прояви глобальних проблем в окремих територіях та країнах; форми глобалізації.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Основи глобалістики та критерії виділення глобальних проблем.

Тема 1. Глобалістика: зміст, структура, об'єкт дослідження.

Зміст теми. Становлення глобалістики як міждисциплінарної науки. Основні етапи розвитку науки глобалістики. Термін «глобалістика». Структура та предметне поле глобалістики. Широке та вузьке значення глобалістики. Аспекти глобалістики. Її принципи. Філософія глобалістики та її специфіка. Синергетика як метод та напрям дослідження глобальних проблем сучасності. Основні напрями глобалістики. Школи глобалістики.

Тема 2. Критерії виділення глобальних проблем людства.

Зміст теми. Комплекс найгостріших соціально-природних суперечностей, які зачіпають світ в цілому, а разом з тим і окремі регіони і країни. Як глобальні проблеми слід відрізнити від регіональних, локальних і приватних (місцевих). Термін «глобальний» пов'язаний з поняттям «земна куля», тобто вся планета в цілому. Таким чином, критерієм відмінності глобальної проблеми від не глобальні виступає просторовий масштаб. Глобальною проблемою буде та, яка в тій чи іншій формі охоплює всю планету.

Тема 3. Глобальні проблеми сучасності як система.

Зміст теми. Поняття глобальних проблем сучасності. Рівні розгортання глобальних проблем. Основні підходи в розумінні структури глобальних проблем. Ієрархія глобальних проблем, що базуються на принципі найбільшої конфліктогенності. Класифікація глобальних проблем сучасності. Загальна характеристика інтерсоціального блоку глобальних проблем. Глобальні проблеми в системах «людина - суспільство» та «суспільство - природа».

Розділ 2. Характеристика та діалектичний аналіз глобальних проблем людства: політико-економіко-екологічні та антропосоціальні проблеми.

Тема 4. Проблеми народонаселення, продовольства і непоновлюваних ресурсів. *Зміст теми.* Глобалізація та демографічні проблеми світового населення. Концепція демографічного детермінізму. Демографічний утопізм. Концепція демографічного біологізму та максималізму. Особливості сучасної демографічної ситуації. Вплив старіння населення на становище пенсіонерів і на загальну економічну ситуацію. Прискорення процесу урбанізації населення. Характеристика нових моделей міграції населення. Геополітичний, гео економічний, геостратегічний аспекти демографічної ситуації. Проблеми продовольства. Протириччя «золотого мільярда». Рівні тенденції в продовольчій сфері. Проблеми диференціації споживання продуктів харчування. Виникнення суперечностей, які загрожують порушити стабільність міжнародної торгівлі і виникненням торгових воєн. Характеристика основних напрямів вирішення продовольчої проблеми. Проблема дефіциту ресурсів розвитку суспільства. Поняття «декаплінгу». Зв'язок між сировинною та енергетичною проблеми. Основні напрями вирішення сировинної проблеми.

Тема 5. Антропологічний вимір сучасних глобалізаційних процесів.

Зміст теми. Світовий розвиток і проблеми нової глобалізованої людини. Проблема становлення і формування особистості людини в умовах глобального світу. Питання про збереження самої людини як соціального й біологічного виду, її культури, способу життя, а також цінностей і нормативів. Особистість людини епохи глобалізації та зростаюче протириччя між її внутрішнім, духовним світом і зовнішніми реаліями. Умови становлення особистості у сучасному суспільстві. Антропологічні наслідки глобальних процесів. Культурна глобалізація. Причини та наслідки зростання культурних обмінів в умовах

глобалізації. Вплив глобалізації на культурологічні процеси. Протиставлення культур Сходу і Заходу. Глобалізація з точки зору культурологічного та діалектичного процесу. Глобалізація та загострення проблеми культурного та цивілізаційного розвитку. Уніфікація і стандартизація в культурній сфері. Феномен "масової культури". Культурна глобалізація та створенням своєї глобальної інфраструктури. Зв'язок телекомунікацій та глобальної культури. Рівні структурованості культурної глобалізації. Взаємодія культурної уніфікації та мультикультуралізму. Охорона здоров'я людини як глобальна проблема. Диференціація хвороб людини, що впливають на нею в умовах глобалізації. Проблем охорони здоров'я, які вирішують всесвітніми організаціями. Становлення єдиного освітнього простору на Землі. Глобалізація і маркетингова освіта. Співвідношення транснаціонально-універсального і національно-самобутнього в освіті; співвідношення масовості та елітарності в підготовці фахівців; проблема «відтоку мізків», проблема розширення інформаційної відкритості суспільства з наростаючою інформаційною замкнутістю людини. Болонський процес як вираз глобалізації в освіті.

Тема 6. Екологічні межі господарської діяльності на сучасному етапі.

Зміст теми. Загрози природно-екологічного характеру - парниковий ефект, забруднення навколишнього середовища, зменшення біорізноманіття, ресурсна проблема, проблема накопичення відходів, збільшення кількості надзвичайних ситуацій (нс) природного та техногенного характеру, проблема знищення лісів. Причинами і джерелами погіршення екологічного стану України. Концепції подолання екологічних проблем в сучасній Україні. Основні напрями вирішення екологічних проблем. Екоетика. Передумови для формування екологічної культури. Екологічна етика. Характеристика її складових частин: філософської і нормативної екологічної етики. Принципи відносин людини із природою Полом Тейлором. Етика благоговіння перед життям А. Швейцера. Біоцентристська етика Гудпастера і Етрильда. Проблема екоетичного ідеалу.

Тема 7. Безпека особистості, суспільства і держави в умовах глобальних загроз.

Зміст теми. Безпека як наукова проблема. Філософське осмислення безпеки особистості. Наукове розуміння категорії «безпеки». Взаємодія ключових понять - загроза, безпека, глобалізація, національна ідентичність, державні інтереси. Політика безпеки держави в умовах глобалізації. Основні види загроз. Сутність політичної безпеки, як основи національної безпеки, основні механізми її забезпечення. Першооснови та умови політичної безпеки. Природні катаклізми та техногенні загрози як прояви глобальних загроз. Основні групи природних катастроф та їх характеристика. Техногенні катаклізми. Види та ознаки. Транснаціональний тероризм як глобальна загроза. Глобалізація організованого насилля. Різновиди тероризму. Особливості сучасного тероризму. Ознаки міжнародного тероризму. Зв'язок сучасного міжнародного тероризму з світовою економікою і політикою. Боротьба проти організованої злочинності та проти тероризму. Історична ролі військової сили як головного інструменту у вирішенні соціальних відносин людей. Прояв глобалізації у воєнній сфері. Аспекти воєнної глобалізації. Особливості воєн та їх можливі наслідки.

Тема 8. Сучасні глобальні проблеми людства та їх поширення за регіонами світу.

Зміст теми. Глобальні проблеми у країнах розвинутого світу. Глобальні проблеми у країнах, що розвиваються. Прояв глобальних проблем людства в Україні та напрями шляхів їх вирішення.

Тема 9. Шляхи вирішення глобальних проблем та сталий розвиток.

Зміст теми. Основні школи та теоретичні розробки щодо вирішення глобальних проблем. Нова екологічна парадигма. Морально-ціннісна парадигма. Культура як чинник забезпечення гармонійного співіснування людини-суспільства-природи. Основні стратегії розвитку людства. Сталий розвиток – стратегія розвитку людства на XXI століття.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усь го	у тому числі					усь ого	у тому числі				
		л	п	л а б.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	ін д.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Основи глобалістики та критерії виділення глобальних проблем.												
Тема 1. Глобалістика: зміст, структура, об'єкт дослідження.	12	2	2			10						
Тема 2. Критерії виділення глобальних проблем людства.	9	2	2			11						
Тема 3. Глобальні проблеми сучасності як система.	14	2	2			12						
Разом за розділом 1	35	6	6			33						
Розділ 2. Характеристика та діалектичний аналіз глобальних проблем людства: політико-економіко-екологічні та антропосоціальні проблеми.												
Тема 4. Проблеми народонаселення, продовольства і неповновлених ресурсів.	9	2	2			6						
Тема 5. Антропологічний вимір сучасних глобалізаційних процесів.	9	2	2			6						
Тема 6. Екологічні межі господарської діяльності на сучасному етапі.	9	2	2			10						
Тема 7. Безпека особистості, суспільства і держави в умовах глобальних загроз.	10	2	2			9						
Тема 8. Сучасні глобальні проблеми людства та їх поширення за регіонами світу.	9	2	2			10						
Тема 9. Шляхи вирішення глобальних проблем та сталий розвиток.	9	2	2			10						
Разом за розділом 2	55	12	12			51						
Усього годин	90	18	18			84						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Основні причини виникнення й загострення глобальних проблем.	2
2	Види глобальних проблем	2
3	Глобалістика як теоретичне обґрунтування глобалізації	2
4	Прояв глобальних проблем людства у різних типах країн.	2
5	Систематизація екологічних проблем та оцінка їх гостроти в різних регіонах світу	2
6	Глобальні економічні та суспільні проблеми.	2
7	Інформаційна безпека як глобальна проблема.	2
8	Оцінка шляхів вирішення глобальних проблем	2
	Разом	18

5. Завдання для самостійної роботи. Теми рефератів для презентації на семінарах. Студенти мають можливість підготувати доповідь за обраною темою згідно інтересів своїх досліджень, при цьому викладач проводить необхідне консультування.

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Глобальні моделі світового розвитку.	12
2	Сучасні глобальні проблеми людства та їх географічне поширення.	10
3	Глобалістика: зміст, структура, об'єкт дослідження.	10
4	Оцінка ролі Римського клубу у постановці глобальних проблем в історичному контексті.	8
5	Систематизація економічних глобальних проблем та оцінка їх гостроти в різних регіонах світу.	12
6	Глобальна цивілізаційна конкуренція.	8
7	Екологічні виклики глобалізації.	8
8	Систематизація проблем розвинутого світу.	8
9	Оцінка прояву глобальних проблем людства в Україні.	8
	Разом	84

6. Індивідуальні завдання

7. Методи контролю включають усне індивідуальне опитування, аудиторні письмові роботи у вигляді тестування, поточні контрольні роботи, самостійна підготовка та викладання рефератів.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання									Залікова робота	Сума	
Розділ 1			Розділ 2								Разом
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	60	40	100
6	7	7	7	7	7	7	7	5			

T1, T2 ... – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Книш М.М. Глобальні проблеми людства: навч. посібник / М.М. Книш, Л.І. Котик. — Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2015. — 330 с.
2. Книш М. М. Політико-географічна глобалістика: навч.-метод. посібник для самост. роботи здобувачів / М. М. Книш, Л. І. Котик. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. — 138 с.
3. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник / О.Ю. Кононенко. -К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. -109 с.
4. Білорус О. Г. Глобалістика. Науковий глосарій і бібліографія / О. Г. Білорус. — К., 2000. — 169 с.
5. Географія світового господарства (з основами економіки) : навч. посібник [за ред. Я. Б. Олійника, І. Г. Смирнова та ін.]. — К. : Знання, 2011. — 640 с.
6. Глобалістика : енциклопедія / [глав. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. — М. : Радуга, 2003. — 1328 с.
7. Глобальні проблеми світу : атлас. — К. : Картографія, 2009. — 144 с.
8. Книш М. М. Політико-географічна глобалістика : навч. посібник / М. М. Книш, Л. І. Котик. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. — 484 с.
9. Лукашевич В. М. Глобалістика : навч. посібник / В. М. Лукашевич ; [2-ге вид., доп. і перероб.]. — Львів: Новий Світ-2000, 2010. — 440 с.
10. Суліма Є. М. Глобалістика : підручник / Є. М. Суліма, М. А. Шепелєв. — К.: Вища школа, 2010. — 544 с.
11. Бауман З. Плинні часи : життя в добу непевности / З. Бауман [пер. з англ. А. Марчинського]. — К.: Критика, 2013. — 176 с.
12. Бебик В. М. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика : навч. посібник / В. М. Бебик [та ін.]. — К.: Ун-т «Україна», 2006. — 208 с.
13. Білецький М. І. Соціальна географія : навч. посібник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. — 468 с.
14. Білецький М. І. Соціальна географія : словник-довідник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. — 164 с.
15. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств : Дороговкази в майбутнє : доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин ; [упорядн. В. Рубцов ; 3-тє вид., доп.]. — К.: ПУЛЬСАРИ, 2009. — 248 с.
16. Гелд Д. Глобалізація/антиглобалізація / Д. Гелд, Е. Мак-Грю. — К.:КІС, 2004. — 180 с.
17. Глобалізація світового господарства: геопросторових вимір : монографія / О. О. Любіцева [та ін.]. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. — 160 с.
18. Гудзеляк І. І. Географія населення : навч. посібник / І. І. Гудзеляк. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — 232 с.

19. Книш М. М. Глобалізація терористичної діяльності / М. М. Книш, Л. І. Котик // Географія та туризм : наук. зб. / [Ред. кол. : Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін.]. — Вип. 21. — К. : Альтерпрес, 2012. — С. 145—155.
20. Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку : сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Я. Кравчук. — К. : Знання, 2012. — 782 с. 21. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти : довідник / [наук. ред. У. Я. Садова]. — Львів: ІРД НАН України, 2009. — 228 с.

Допоміжна

1. Бобровський, М. Стереотипи і «стереотипники»: погляди на глобальне потепління [Текст] / М. Бобровський // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2006. — №38. — С. 11–13.
2. Василенко, И. А. Политическая глобалистика [Текст]: учеб. пособие / И. А. Василенко — М.: Логос, 2003. — 360 с.
3. Впереди XXI век: перспективы, прогнозы, футурологи [Текст]: антология со-временной классической прогностики. 1952–1999 / ред.-сост. И. В. Бестужев-Лада. — М. : Academia, 2000. — 480 с.
4. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів [Текст] / уклад.: І. Ф. Кононов, В. П. Бородачів, Д. М. Топольськов. — Луганськ : Альма-матер – Знання, 2002. — 664 с.
5. Глобализация: человеческое измерение [Текст]: учеб. пособие / под ред. А. В. Торкунова. — М. : РОССПЭН, 2002. — 112 с.
6. Глобальные проблемы и цивилизационный сдвиг [Текст]: сб. обзоров / отв. ред. В. Е. Ермолаева. — М. : РАН, 1993. — 35 с.
7. Глобальные проблемы, их суть и поиск путей разрешения [Текст]: материал для дискуссий по теме: «Глобальные проблемы и принципы устойчивого развития» / авт.-сост.: А. А. Черепанов, А. Г. Литвиненко. — Новосибирск : СО РАН, 1998. — 108 с.
8. Дейлі, Г. Поза зростанням: Економічна теорія сталого розвитку [Текст]: пер. з англ. / Г. Дейлі. — К. : Інтелсфера, 2002. — 297 с.
9. Дрейер, О. К. Глобальные проблемы и «третий мир» [Текст] / О. К. Дрейер, Б. В. Лось, Д. А. Лось. — М. : Наука, 1991. — 288 с.
10. Дубнов, А. П. Глобалистика [Текст]: курс лекцій / А. П. Дубнов. — Новосибирск : САГС, 1995. — 83 с.
11. Заварзин, Г. А. Геополитические аспекты глобальных изменений [Текст] / Г. А. Заварзин, С. А. Петров // Вестн. РАН. — 1996. — Т.66, № 2. — С.106-111.
12. Иванов, О. П. Методология исследования глобальных проблем современности [Текст] / О. П. Иванов, Г. Г. Малинецкий // Синергетика. — М., 1999. — Т.2. — С.54-69.
13. Кинг, А. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба [Текст] / А. Кинг, Б. Шнайдер. — М. : Прогресс, 1991. — 340 с.
14. Клімат майбутнього без загрози для життя [Текст] / укл.: Н. Вишневіська та ін. — Д. : Сиріус, 2002. — 23 с.
15. Кочуров, Б. И. Геоэкологическое прогнозирование [Текст] / Б.И. Кочуров // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2005. — №23–24. — С. 9–12.
16. Кузнецов, В. И. Что такое глобализация? [Текст] / В. И. Кузнецов // МЭиМО. — 1998. — №2. — С.12– 21.
17. Лейбин, В. М. «Модели мира» и образ человека: Критический анализ идей Римского клуба [Текст] / В. М. Лейбин. — М.: Политиздат, 1982. — 254 с.
18. Ляшенко, Д. Глобальні проблеми сучасності [Текст] / Д. Ляшенко. // Географія та основи економіки в школі. — 2004. — №2. — С. 25–29. Мартин, Г.-П. западня глобалізації: атака на процвітання і демократію [Текст]: пер. с нем. / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. — М.: АЛЬПИНА, 2001. — 335 с.
19. Проблемы геоконфликтологии [Текст]: в 2 т. / под ред. Н. С. Мироненко. — М. : Пресс-Соло, 2004. — Т.1. — 220 с. — Т. 2. — 316 с.